

TÜRKİYE SOSYO-EKONOMİK STATÜ ENDEKSİ (TÜSES)

TÜSES Hakkında

Bir SES ölçeği oluşturulurken karar verilecek konuların başında, endeksin hangi düzeyi kapsayacağıdır. Sosyo-ekonomik statü ilk bakışta bireye ait bir özellik gibi görünse de Türkiye'de ve pek çok ülkede hâlen hane düzeyinde şekillenen ve tecrübe edilen bir olgu olarak görülmektedir. Hane düzeyinde oluşturulmayan bir SES ölçeği, büyük oranda çalışan yetişkin nüfusla sınırlı kalacak, çocuklar ve yaşlılar gibi çalışmayan ve gelir getirmeyen grupları dışarıda bırakacaktır. Ayrıca hane düzeyinde yaygın bir biçimde görülen iş bölümlerinin de görmezden gelinmesine yol açacaktır. Türkiye'de aile hâlen çocuk yetiştirme merkezli olarak düşünüldüğünden kadınların evde kalıp erkeğin çalışması söz konusudur. Benzer şekilde hane bireylerinden birisi yoğun mesai gerektiren bir işte çalışıyorsa diğerinin bunu telafi edici daha az yoğun ve belki de statüsü ve geliri daha düşük bir işte çalışması da sık rastlanan bir durumdur. Bu sebeple Türkiye için geliştirilen bir SES endeksinin hane düzeyinde olması gerekmektedir.

Öte yandan bir SES ölçeği oluşturulurken diğer bir önemli mevzu da endekse dâhil edilecek etkenlerin/değişkenlerin belirlenmesidir. Bu bağlamda kuramsal olarak eğitim, meslek, gelir, otorite ve mülkiyet gibi değişkenlerin SES üzerinde etkili olan temel etkenler olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu değişkenlerin etki düzeylerinin ve etki biçimlerinin toplumdan topluma, zamandan zamana ve bağlamsal olarak etkilerinin farklılaşması söz konusudur. Dolayısıyla bu kuramsal varsayımın test edilmesi ve belirli bir dönemde belirli bir toplumsal yapı içinde SES üzerinde etkili olan etkenlerin ve etki düzeylerinin belirlenmesi gerekmektedir.

TÜSES'in Bileşenleri

Eğitim Değişkeni: Türkiye'de belirli statülerin elde edilmesi ve dikey hareketlilik için en önemli etkenlerden birisi olagelmıştır. Türkiye'de bir kişinin mevcut statüsünden farklı bir statüye erişmesinin en önemli kanalı, eğitime erişmektir. Zira statüleri ve gelirleri yüksek belirli meslekler ancak eğitim ile elde edilebilmektedir. Bu sebeple eğitimin Türkiye için inşa edilecek bir SES endeksinde temel bileşenlerden birisi olması gerekmektedir. Bununla birlikte hane düzeyinde geliştirilen bir SES ölçeğinde kişinin kendi eğitim seviyesinden çok hanenin eğitim seviyesi öne çıkmaktadır. Bir hanenin eğitim düzeyinin nasıl hesaplanacağı sıklıkla tartışılmıştır. TÜSES'te bir hanenin eğitim seviyesi o hanedeki en yüksek eğitim düzeyi ile belirlenmektedir.

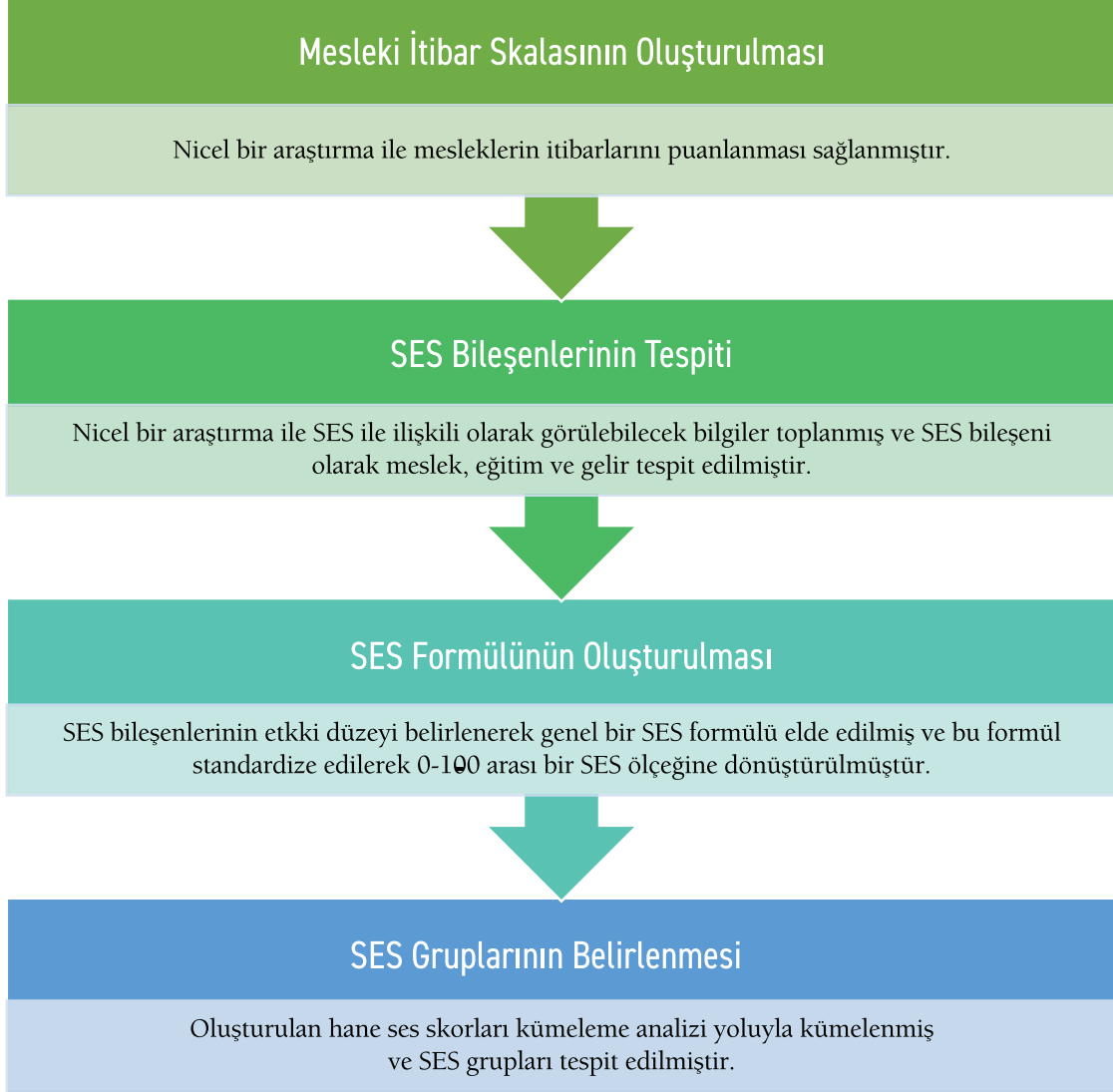
Gelir Değişkeni: Gelir de SES ölçeklerinde temel bileşenlerden birisidir. Bir hanenin gelir düzeyi çoğunlukla toplumsal yapı içerisindeki yerine etki etmektedir. Zira gelir, Türkiye'de sosyo-ekonomik bir göstere olan tüketim ve yaşam tarzını yakından etkilemektedir. Hanelerin elde ettikleri gelirle oluşturdukları yaşam tarzı, onların statü göstergelerine yansımaktadır. Gelirin toplam veya ortalama gelir olarak alınması konusunda çeşitli tartışmalar olsa da genellikle SES modellerinde alınma biçimi, hane ortalama geliri şeklindedir. Zira toplam gelir, karşılaştırma bakımından çeşitli sorunlar oluşturabilmektedir. Aynı zamanda hanenin gelirinden ziyade harcanabilir gelirinin SES üzerinde daha etkili olduğu dile getirilmektedir. Bu da hanedeki kişi sayısı ile yakından ilişkili bir durumdur. Dolayısıyla TÜSES'te gelir değişkeninin ortalama hane geliri olarak alındığını görmekteyiz.

Meslek Değişkeni: Mesleki itibar, SES modellerinin neredeyse değişmez bir parçasıdır. Mesleğin modern yaşamda kişinin toplumsal konumunu belirleyen en temel etken olduğu sıklıkla dile getirilmektedir. Aynı zamanda meslek, eğitim ve geliri tamamlayıcı bir etken olarak da görülmektedir. Meslek her ne kadar kişisel bir özellik olsa da meslekle birlikte oluşan gelir, yaşam tarzı ve kimliğin haneye de yansıdığı görülmektedir. Dolayısıyla hane düzeyinde oluşturulan bir SES endeksinde hanedeki mesleki itibarın ele alınma biçimi önemlidir. Literatürde bir hanenin veya ailenin mesleki itibarının hanedeki en yüksek meslek tarafından belirlendiği yaygın olarak dile getirilmektedir. Türkiye'de de hanenin mesleki statüsünün eğitim de olduğu gibi hanedeki en yüksek meslek tarafından belirlendiği görülmektedir. Mesela; çalışan iki ebeveyn ve iki çocuktan oluşan bir hanede ebeveynlerden biri tıp doktoru diğeri ise devlet memuru ise o hane toplum nezdinde bir tıp doktoru hanesi olarak görülecektir. Dolayısıyla TÜSES'te mesleki itibar değişkeni, hanedeki en yüksek mesleki itibar skoru alınarak elde edilmiştir.

TÜSES'İN Oluşturulma Adımları

Türkiye Sosyo-Ekonomik Statü Endeksi (TÜSES) bu doğrultuda birbiri üzerine bina edilen iki nicel saha araştırması ve dört aşamada farklı analiz yöntemleri kullanılarak oluşturulmuştur.

Birinci aşamada ilk olarak bir anket hazırlanarak TÜİK'in kentsel-kırsal örnekleme göre Türkiye'nin 32 farklı bölgesinden Türkiye nüfusunu temsil eden bir örnekleme 2219 hane halkı ile görüşmeler yapılmıştır. Bu ankette mesleki saygınlık ölçeği oluşturmak için ankete katılanlardan, Uluslararası Standart Meslek Sınıflandırmasının (ISCO-08) üçüncü seviye grupları arasından seçilen 126 mesleğe 1'den 100'e kadar değer vermeleri istenmiştir. Katılımcıların bazı mesleklerin ne olduğunu bilmeden bir puan verme ihtimallerine karşı katılımcılara soruya cevap vermeme veya fikir beyan etmeme seçeneklerinin olduğu hatırlatılmış ve ayrıca iki sahte meslek eklenmiştir. Ankete katılanların büyük çoğunluğu bu iki sahte mesleğe puan vermemeyi tercih etmiştir. Bu da ankette sorulan mesleklerin bilinilirlik sorunu olmadığını ve katılımcıların bilmedikleri meslekler konusunda puan vermedikle-

rini ve elde edilen mesleki itibar puanlarının sağlıklı olduğunu göstermiştir. Elde edilen bu veriler çerçevesinde seçilen meslekler için bir mesleki itibar skalası geliştirilmiştir. Bu skala ilgili mesleklerin dördüncü seviyesindeki tekil mesleklere yansıtılarak tüm meslekler için bir mesleki itibar puanı elde edilmiştir. Ankette ayrıca mesleki itibar puanlamasına ilaveten insanların işe ve çalışmaya karşı tutumları da ölçülmüştür. Böylece mesleki itibar ile iş ve çalışmaya bakış arasındaki ilişki de analiz edilmiştir.

İkinci aşamada gerçekleştirilen ikinci bir nicel araştırmada hazırlanan SES Ölçme Aracı, NUTS2 seviyesinde TÜİK'in kentsel-kırsal örnekleme göre Türkiye'nin 32 farklı bölgesinden 4999 hane halkına uygulanmıştır. Bu ankette SES bileşenlerini tespit etmek için gerekli olan hanehalkı bilgileri toplanmıştır. Literatürde sosyo-ekonomik statüyü etkileyen eğitim, gelir ve mesleki itibar gibi çok sayıda değişkenden bahsedilmektedir. Bu değişkenlere ek olarak bazen hanenin mülkiyet durumunun da sosyo-ekonomik statü üzerinde etkili olduğu dile getirilmektedir. SES ölçekleri bazen tek bir değişken etrafında kurulmakta bazen de karma modeller oluşturulmaktadır. Mülkiyet ekseninde yapılan analizlerde genellikle kategorik sınıf analizleri yapılmaktadır. SES ölçekleri ise tek bir değişken etrafında oluşturulduğunda genellikle mesleki itibar eksene alınmaktadır. Zira mesleki itibarın eğitim ve gelir gibi diğer değişkenleri bünyesinde barındırdığı varsayılmaktadır. Ancak bu modeller, meslek piyasasının daha fazla kurumsallaştığı ve belirli mesleklerin elde edilebilmesinin bazı kesin koşullara bağlandığı gelişmiş ülkelerde yapılmaktadır. Türkiye gibi iş ve meslek piyasasının henüz yerleşmediği ve belirli mesleklerin hâlen formel eğitimden bağımsız olduğu bir ülkede mesleki itibarın tek başına sosyo-ekonomik statüyü yansıtmayacağı düşünülmektedir. Bu sebeple TÜSES'te Türkiye'de bir sosyo-ekonomik statü modelinin çoklu değişkenleri içermesi ve çok düzeyli bir analizle geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda yapılan faktör analizleri neticesinde bir hanenin sosyo-ekonomik statüsünü belirleyen faktörlerin önem sırasına göre eğitim, meslek ve gelir olduğu bulunmuştur.

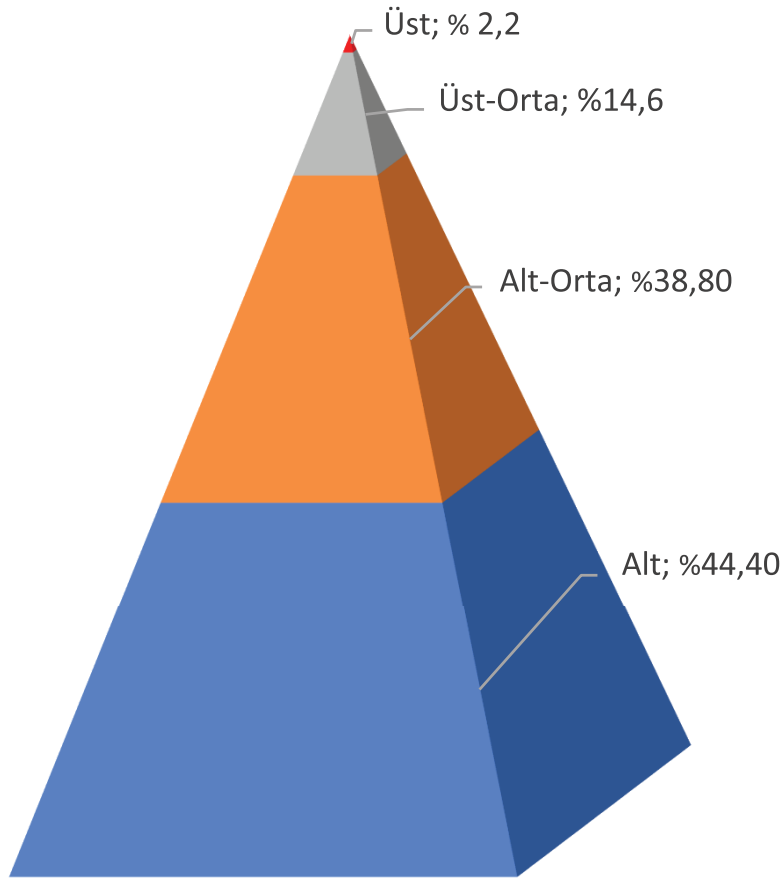
Üçüncü adımda ise yapılan regresyon analizi ile elde edilen bu değişkenlerin hangisinin SES üzerinde ne kadar etkili olduğu belirlenerek genel bir SES formülü elde edilmiş ve bu formül standardize edilerek 0-100 arası bir SES ölçeğine dönüştürülmüştür. SES skorlarının oluşturulması için önce endekse giren değişkenlerin t değerleri alınarak standardize edilmiştir. Bu şekilde ortalaması =50,00; standart sapması ss=10,00 olan ve değerleri 0 ile 100 arasında değişen değişkenler oluşturulmuştur. Daha sonra ise bu değişkenlerin değerleri toplanarak bir ham SES skoru oluşturulmuştur. Fakat her değişkenin SES skoruna eşit etki etmeyeceği göz önüne alınarak oluşturulan bu ham SES skoru, bu değişkenlerle ayrı ayrı basit regresyon analizine sokulmuştur. Bu analizlere elde edilen ham SES skoru, bağımlı değişken diğer değişkenler ise de tek tek bağımsız değişken olarak girmiştir. Regresyon analizleri yapıldıktan sonra ise ayrı ayrı yapılan regresyon analizlerinden çıkan sabit değerler ve ağırlıklar kullanılarak SES skoru formülü oluşturulmuştur.

$$*546.) + (22.756)] + [(Standardize Edilmiş Hane Mesleki İtibar Skoru *552.) + (22.410)] = \text{Hane Genel SES} \\ [(Standardize Edilmiş Hane Geliri *515.) + (24.488)] + [(Standardize Edilmiş Hane Eğitim Skoru$$

Bu noktada bu formül kullanılarak her hane için bir SES skoru oluşturulmuş ve oluşturulan bu skorlar oluşan maksimum değerle bölünüp 100 ile çarpılarak 100'lük bir standart bir skala oluşturulmuştur. Oluşturulan SES ölçeğinde en düşük puan 31 ve en yüksek puan da 100 olmuştur.

Endeksin sıfırdan başlamaması anlaşılabilir bir durumdur. Zira bir toplumda hiç kimsenin itibarı sıfır olamaz. Bir şekilde eğitim, meslek, gelirden; en azından toplum içinde bulunmaktan gelen bir itibarı olacaktır.

Hanelerin SES skorlarının hesaplanmasını takiben son aşamada ise SES gruplarının belirlenmesine geçilmiştir. SES gruplarını belirlemek amacıyla oluşturulan hane ses skorları kullanılarak kümeleme analizi yapılmıştır. Kümeleme analizi; birimleri, değişkenler arası benzerlik ya da farklılıklara dayalı olarak hesaplanan bazı ölçülerden yararlanarak homojen gruplara bölmek sureti ile belirli tipik gruplar belirlemek amacıyla kullanılır (Özdamar, 2004). Bu bağlamda kümeleme analizi yoluyla kendi içinde benzeşik ve farklılık arz eden alt SES grupları bulunmuştur.

SES Gruplarının Dağılımı

Türkiye’de SES gruplarının dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir. Üst SES Grubu %2,2 ile beklenen şekilde küçük bir grubu oluşturmaktadır. Üst-Orta SES Grubu ise %14,6’lık bir orana sahiptir. Takiben Alt-Orta SES Grubu %38,8 ve Alt SES Grubu %44,4’lük bir orana sahiptir. Böyle bakıldığında beklendiği üzere Türkiye’nin tabakalaşma piramidinde düşük bir Üst SES Grubu, yüksek bir Alt SES Grubu bulunmaktadır. Bu da Türkiye’de toplumsal tabakalaşmada grupların dağılımının dengeli olmadığını ve dağılımın bozuk olduğunu göstermektedir.

TÜSES'in Farkı

TÜSES Türkiye'de uygulanan diğer SES Ölçekleri ve sınıf şemaları ile karşılaştırıldığında yöntem açısından birçok yönden özgünlüğü ve geçerliliği ile öne çıkmaktadır. TÜSES'i diğer birçok modelden ayıran ilk özellik, hane temelli oluşudur. Bireyleri temel alan modeller, geçimleri ortak olan ama eğitim ve kazanç konusunda birbirinden farklı olan bireylerin nasıl konumlandırılacağı konusunda net değildir. Bağımlı sayısı yüksek olan hanelerde, gelir getiren bireylerin gelirlerini paylaşarak toplumsal konum kaybına uğraması veya eşleri üzerinden toplumsal konum kazanan ev hanımlarının durumu gibi konuları dikkate alamazlar. Bu sebeple, TÜSES bu diğer modellere göre daha esnek ve toplumsal geçekliği daha iyi yansıtan bir tabakalaşma modelidir.

TÜSES'in diğer önemli bir özelliği ise mesleki itibarı içermesidir. Mesleklerin göreceli toplumsal itibarlarını araştırmanın ilk aşamasında gerçekleştiren anket çalışması ile tespit eden ve bunu modele dâhil eden TÜSES, bu açıdan diğer modellerden farklıdır. Ek olarak diğer birçok model, aynı meslek grubu içinde yer alan bireylerin sektör içi ve sektörler arası maaş ve gelir seviyesi farklılıklarını, yapısı gereği dikkate almaz. Ayrıca yapılan iş dışındaki kaynaklardan gelen kira ve yatırım geliri gibi gelirlerini de dikkate almazlar. Bunun yanı sıra eğitim seviyesinin gerektirdiği seviyenin altında ve üstünde mesleklerle meşgul olan insanların toplumsal konumlarını tam olarak yansıtamazlar. Bu yüzden aynı mesleği yapan ve aynı otorite seviyesine sahip kişiler arasındaki olası gelir ve eğitim farklılıklarını hesaba katabilen ve maaş dâhil tüm olası gelir kaynaklarını dikkate alan TÜSES, bu modellerden yöntem açısından ayrılır.